

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՀԱՄԵՂԲԱՅՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Ձի միաբանեցե՛ղ զեկեղեցի... աղաչեմք:
(ժԱՄԱԳԻՐՁ)

Ինչ որ մեզ կանգ առնել կուտայ այս բառերուն առջև, անոր ետև եղող խորունկ երազն է բոլոր դարերուն: Ու այդ երազը՝ մէկ և ամբողջական եղբայրութիւն մը կերտելու փափաքն է մարդերուն: — Ապահովաբար այս պէտքն է եղած ըլլայ իմաստը աղայանքին, որով անձանսթ հայ մատենագիրը կը հրաւիրէ եկեղեցիները միանալու. ուրիշ խօսքով, իրագործելու ցանկալի համեղբայրութիւնը մարդոց:

Ու այդ հրաւերը, տեղն է ըսել այսօր, կուգայ մեզի մեծ Հրաւիրողէն: Մարդերու մէջ այդ եղբայրութիւնը կարելի ընող Եկեղեցւոյ Հիմնադրէն:

* * *

Հին է մտահոգութիւնը, ժամանակին և անոր մէջ գոյութեան ելլող մարդերուն չափ. իսկ պէ՛տքը: Նոյնքան խորունկ և իրաւ: Պատմութիւնը վկայարանն է այս հաւաստումին:

Շատ են այդ կերպերը, և սակայն մենք պիտի զետեղենք զանոնք երեք գլխաւորներու ներքեւ, կարենալ հասնելու վերջին ու ամբողջական այն կերպին, որ խորունկ իմաստը է անձանսթ հայ մատենագրի փափաքին:

Առաջին, և թերեւ ամենանախնականը իր ձևին մէջ, բռնութեամբ, եղբայրութիւնը ստեղծելու կերպն է մարդերուն: Ամէնէն աւելի ցանքաղաքակիրթ և նկատուած դարերուն, ընկերութիւնը իրականութիւն կ'առնէր բռնապետ բազուկի մը ճրնչումին ներքեւ: Մարդեր իրարու քով կը բերուէին ակամայ, ապրելու համար ոչ թէ իրենց հոգեկան ազատ ըմբռնումներով, այլ իրենց պարտադրուած կերպերուն մէջ լուծուելու և քաղելու հոսանքին հետ, սարսափի ճամբով: Ասիկա բռնութեան եւ սարսափի

«եղբայրութիւնն է» որ նկարագրը եղաւ բռնապետական դարերու: — Կ'ըսեն, թէ, պատմութիւնը կը կրկնէ ինքզինքը, ճիշդ է հաւաստումը: Բաղաքակիրթ դարերու ալ ընդմէջէն, դժբախտութիւն է աւելցնել, հաստատումը կ'ընենք յաճախ համեղբայրութեան մը հասնելու այս կերպի իրագործման: Այս օր ալ նորէն, արիւնոտ հանգիպումներ մարդերու, անիրաւութեան և սխալ ըմբռնուած հատուածական պարտադրանքները հոգիներու վրայ, «նախնականութենէ» ելած, և քաղաքակիրթ, միջոցները կ'ըլլան կերտումին մեծ «Բարեւոյնին»: Վերագարծ գէպի նախնականութիւն, թէ անոր վերելուած քաղաքակիրթ օրերու մէջ: Իրողութիւնը այն է որ մարդիկ այսօր ալ, ինչպէս անցեալին, մէջ, կը ձգտին «եղբայրանալ», և այդ եղբայրութեան իրագործման համար իրեւ կարելի միջոց կը կիրարկեն ուժը:

Դարերու փորձառութիւնը սակայն չը կրցաւ իւրացնել քիչ մը անմարդկային սա կերպը համեղբայրութեան, վասնզի միտքը, որ անտեսն է իմացական լոյսին, և իր ընդունութեամբ իսկ անկաշկանդելի, չէր կրնար հանգուրժել անոր: Ձէր բաւեր միայն մարդերը իրարու քով բերել: Անհրաժեշտ էր աւելի պիլի հանգոյց մը, հանկրիճելու համար իրարու քով բերուած այդ մարդերը: Եւ ատիկա պիտի ըլլար ներքին համոզումի մը, և իմացուած համակերպութեան մը հանգոյցը: Բիրտ ուժը չկրցաւ ըմբռնել զազտնիքը ներքին ազատ համոզումի հրաշքին, և շուտով պիտի տեսնէր արիւնի գնով շինած իր «համեղբայրութեան» չէնքին փլուզումը: — Պատմութեան մէջ մեզի ծանոթ քաղաքական խլրտուիներ, ըմբռնութիւններ, — աւելի խոշոր բառով — մեծ յեղափոխութիւններ, արդիւնքն ու ապացոյցներ են վերի հաւաստումին:

Սակայն մարդիկ այս անգամ այդ փլուտակներուն վրայ կը բարձրացնեն նոր որակով չէնքը: Եւ ատիկա եղաւ հասարակաց մարտնչութեան, ուղիղ բառով մեկ եղբայրութեան չէնքը: Մարդեր, այս մտահոգութեամբ ստեղծեցին ու կը ստեղծեն տակաւին քաղաքակիրթութիւններ, եղբայրացըներու համար բոլոր մարդերը մտքով, մտքին մէջ: — Սա կերպը այս անգամ, աւելի իրական, աւելի ընդարձակ կ'ընէ այդ

եղբայրութիւնը, վասնզի միտք ոչ միայն կը միացնէ, նոյն շրջանին, այլ նաեւ անցնող դարերուն ալ մարդերը իրարու, իր ճամբով: Աւելին՝ ապագայի մարդերն ալ կ'ուզէ համախմբել, տեղ բանալով անոնց, իր շրջանակին մէջ: — Ու այդ շրջանակը մտքին, իր արտայայտութիւնը կը գտնէ կրթական և սոստատութիւններու մէջ, որոնք արդարեւ միութեան գործարաններն են մարդերու եղբայրութեան: Հոն սերունդ մը կը հաղորդակցի անցնալի մէջ յայտնուող մշակոյթի մեծ աշխատանքներուն, կը մտնէ անոնց մէջ, ու կը քայլէ անոնց հետ անցեալի ամբողջ երկայնքին, հասնելու համար նոր օրերուն, որոնք անցման օղակը պիտի ըլլան շարունակելու նոյն նուաճումները, մտքին ընդմէջէն: Քաղաքակրթութիւնները, մարդերը «մտքի հրաշքով» եղբայրութեան մը մէջ բերելու ճիգեր են: Ու մտքի եղբայրութիւնը կ'ապրի մարդուն չափ, որքան ատեն որ անոնք կը մտածեն ու կը ստեղծեն: Իսկ բիրտ ուժի եղբայրութիւնը կը տէ գնութեան մէջ յայտնուող փոթորիկի մը չափ, որ մարդերն ու բնութիւնը կը սարսուռացնէ պահ մը, քիչ վերջ մարեւուն անցեալին մէջ:

Թէ՛ւ մտքի հաղորդակցութեամբ մարդերու մէջ եղբայրութեան մը հասնելու այս ճիգը աւելի հաստատուն, և խոր ունի հիմերը իր շէնքին, ու աւելի բախտաւորը, քան միւս կերպը, զարմանալի չէ որ մտքին տիրապետութիւնը և հետեւարար անոր վերտած եղբայրութիւնը ըլլայ սակայն սահմանաւոր ու բաժան բաժան: Անոր համար՝ որ միտքը կնիքին ներքեւն է յաճախ մեր «նիւթականացած կառոյցին»: Խաչատուած կերպարանք մը կ'առնէ ան երբ կը միջամտէ զգացական ու վարիք բաժինը անոր:

Եւ այսպիսի սահմանադրումներով յայտնուող եղբայրակերտ քաղաքակրթութիւնը ունի նաեւ իր մէջ մղուժը քանդելու, բզկիկ-բզկիկ ընելու, հալար արժէքներու գինով վերբերուած միութիւնը մարդերու: Քաղաքակրթութեան «բարիքները» այս կերպով կ'ըլլան նաեւ «չարիքները» անոր: Մարդերը իրարու քով բերող գաղափարները, իրարու դէմ ալ կը հանեն զանոնք: Երկերեսանի է անիկա և անգիտահելի: Ու բոլոր իրագործումներն ալ անոր, նոյն կնիքով: Ճիշդ այս պատճառաւ մտքի միակ և

ամբողջական եղբայրութեան մը հաստատումը, չէ աւանդած պատմութիւնը մեզի: Բայց մենք գիտենք անկէ, որ շատ են թիւը մտքի եղբայրութիւններու: Քաղաքակրթութիւն մը չկայ այլ կան քաղաքակրթութիւններ: Կարելի չէ եղած բոլոր մարդերը միակ և համապարփակ մտածումի մը մէջ խմբել, գաղափարներ ու մտածումներ կան, և անոնց հետեւորդներ միայն:

Եթէ աւելի բախտաւոր որակեցինք մտքի եղբայրութիւնը դարերու և մարդերու կեանքով պայմանաւոր, աւելցնենք բաժան բաժան մտքի եղբայրութիւնը, դարերու և մարդերու կեանքով է պայմանաւոր:

Անիկա՝ դարձեալ վերաւոր է անկարող ամբողջական եղբայրութեան մը կերտումին: Բերել բոլորը, իրենց բիրտ ուժերովը և իմացական լրսեցրովը իրարու քով, ներգաղանակել ու համաձուլել իրական համեալութիւնը մարդերու, նոյն և մի միութեան մը մէջ:

Ինչպէ՞ս կարելի ընել սակայն ատիկա. ուր բռնել տալ մարդերուն, իրականութիւնը այդ երազին: Դառնել կերպ մը ուժի ու մտքի, որ ըլլայ նաեւ անոնցմէ վեր: Ու այդ կերպը այս անգամ իր գործաւորները ունի հողիով մարդերուն մէջ: Բռնութեան և մտքի մարդերէն աւելի, այդ մարդիկն են արդարեւ, որոնք մարմնով ու մտքով բաժան բաժան մարդերը կրցան իրարու քով բերել նոր և ամբողջ միութեան մը, միւսներէն տարբեր նկարագրով եղբայրութեան մը մէջ, եւ ատիկա եղաւ հողիի համեմալութիւնը, որ իր մէջ կը համախմբէ ոչ միայն մեզի ծանօթ սա աշխարհին մարդերը, այլ մեզի անծանօթ ալ աշխարհի մարդերը:

Եթէ մէկը, իր իրագործումին համար ստուարացուց թիւը բիրտ սարսափներուն, և միւսն ալ հետամուտ եղաւ ստեղծելու նոր քաղաքակրթութիւններ. վերջինը՝ համեստ, բայց վեհազոյն կերպի մը մէջ գրաւ իր արտայայտութիւնը: Ու ատիկա եղաւ կրօնը: Հողիի մարդերը յայտնութիւնը ըրին կրօնքին ուր կը ձուլուի «պողպատը» բիրտ ուժին, և բաժինը մտքին, իրարու հետ: Կրօնքին մէջ՝ հողիի քաղցրութեան առջև կանգ կ'առնեն ամէն ինչ որ մարդկային է, և պայմանաւոր անով: Հողին իրմէ դուրս կը վանէ ամէն սահմանաւոր

կարելիությունները այս աշխարհին, վասն զի ինք անսահման է, Հոգին՝ չի կրնար հանդուրժել փճացումը, վասնզի ինք անսահման է, Հոգին՝ մարդերը մեկնեցն անկեղծությունը շունչէն, աստվածներն էլ վեր կը մնայ, վասնզի ինք սիրել գիտէ միայն: Ուժը՝ աստվածութիւն է: Միտքը ցուրտ, բայց հոգին՝ սէր է: Եւ սիրով մէկտեղուած մարդերն են որ կը կազմեն խաչալը բոլոր դարերուն: Խոր, իրաւ և ամբողջ, համեղբայրութիւնը բոլոր մարդոց:

Կրօնքն ալ հետեւաբար, այս ըմբռնութեամբ, իր խնկութեանը մէջ, ձգտում մըն է համեղբայրութեան: Եւ այդ կրօնքը, պէտք է ըսել այստեղ, Քրիստոնէութիւնն իսկ է, իր Յիսուսովը և առաքեալներովը, իր սուրբերովը ու մարտիրոսներովը:

Հոս պիտի առարկեն թերեւ, թէ հոգիի եղբայրութիւնն ալ վերաւոր է իր բաժանութեամբը, վասնզի նոյն այդ մարդերը ունին կրօններ, իրենց գործադրած սարսափներով, և ստեղծած քաղաքակրթութիւններուն թիւին չափ: Ժիւղ է իրողութիւնը, բայց սխալ՝ ճշմարտութիւնը անոր աստի: Իրաւ է որ պատմութիւնը իր դարեւրու փորձառութեամբ թուումը կ'ընէ մեզի բիրտ ուժերու, որոնք տիրակալութիւններու իրենց յիշատակովը կ'ապրին մեր մէջ: Եւ մեծ մտքերու, որոնք հիմը դրած են քաղաքակրթութիւններու: Մինչդեռ մարդեր ունեցան կրօններ, բայց այդ բոլորին մէջէն, օր մը ունեցան իսկական կրօնքը իր ամբողջական յայտնութեամբ:

Այդ կրօնքը՝ մարդերուն՝ գերագոյն ճշմարտութեան յայտնութիւնն է: Աստուծոյ մարդանալը, և մարդուն Աստուածացումը: Ծանօթ բառով՝ Քրիստոնէութիւնը: Անոր հիմնադիրը եղաւ մեծագոյնը և իրաւը բոլոր հոգիի մարդերէն, վասնզի ինքն իսկ էր հոգին: Այդ հոգիի փրկութիւն խոստացաւ և զայն ալ բերաւ մարդերուն: — Բայց ի՞նչ է այդ փրկութիւնը: Մէկ բառ մը ունի անկեղծ, Համեղբայրութիւն: Այդ փրկութիւնը ձեռքադատումն է մեղքէն, այսինքն՝ մարդերու մէջ եղբայրութիւնը անկարելի ընող, պայմաններէն: Փրկուիլ մեղքէն՝ հասնիլ է համեղբայրութեան: Քրիստոնէութիւնը փրկութեան կրօնն է, այսինքն մարդերու վերջին ու ամբողջական համեղբայրութիւնը, Քրիստոսի կենդանի անձին մէջ իրագործելի:

Բայց ո՞ր իրագործել ատկեալ, երբ, այսօր դարերով հեռու է Յիսուս, և մեր մտքի սահմաններէն ալ անդին՝ անընդհատ մէկ մէկ, Այսպէս մտածեն թերեւ անոնք՝ որոնք զրկուած են հոգիի լոյսէն: Յիսուս չէր կրնար հեռանալ, և չէ բաժնած իր կենդանի անձը, բոլոր դարերուն ալ մարդերէն: Յիսուս ժամանակին հետ տեղը կենդանի ցերեկայնութիւնը ունի մարդերուն մէջ: Միշտ անող ու մշտ նորոգւողը, ու ատկեալ եկեղեցին է. մարդերուն աչքին՝ շօշափելիացած անձը Քրիստոսի, Եթէ բռնապետները կը կազմակերպեն իրենց բանակները, և մտքի մարդերն ալ իրենց կրթական հաստատութիւնները, հոգիի մարդերը ունին Եկեղեցին, իբրեւ հոգեւոր, ուր կը կուսեն հոգիները մարդոց, անոնց ուժին ու մտքին հետ, պատրաստելու համար ամբողջական և մի համեղբայրութիւնը: Եկեղեցիով՝ ու անոր մէջ միայն մարդերը կրնան հասնիլ իրաւ եղբայրութեան մը: Ու անկեղծ եղաւ բերած նորութիւնը Քրիստոսի, և Անոր ճամբով, հոգիի մեծ մարդերուն — սուրբերուն ու մարտիրոսներուն:

Բայց ո՞ր Եկեղեցին, Ինչպէս է հարցումը և արդար. երբ անդամատուած է անկեղծ ու բաժան բաժան: Վասնզի օր մը Անոր վարդապետները, դուք ըսէք վերաստեւոյնները, մարդկային ու փոքր մտահոգութիւններու ճնշումին ներքեւ, մրցադաշտի վերածեցին զայն, իրենց փառքին ու կիրքերուն հաշուոյն: Ու Եկեղեցին կորանցուց իր միութիւնը, և հետեւաբար հրաշքը մարդերու համեղբայրութեան:

Ու այսպիսի կացութեան մը առջև առաւել քան երբեք խորունկ է անկեղծութիւնը աղաչանքի, որ միանայ Եկեղեցին, վերագտնէ իր միութիւնը ամբողջ, և կատարուի հրաշքը մարդերու համեղբայրութեան: — Որքան տանն որ Եկեղեցին է մտած իր միութեանը մէջ, «պիտի չլռեն պատերազմները, պիտի չզաղարկն թշնամիներուն յարձակումները», և «սէրն ու խաղաղութիւնը պիտի չաճին» երկրի վրայ: Աւելի պարզ, մարդերու համեղբայրութեան մը բարձրանալու ճիւղը, պիտի մնայ սիրուած երազ մը շարունակ:

Ձի միաբանեցի գեկեղեցի... աղպչեմք:

* * *

Բանասերները չեն ըսեր մեզի ստոյգ թուականը «Աղաչանքի» գրութեան, անոր համար որ բոլոր ժամանակներուն սեպհականութիւնն է անիկա։ Չեն ըսեր մեզի նաև հեղինակին մասին։ Ինչ փոյթ, երբ բոլոր մարդերուն է անիկա։ — Բայց պահ մը չը մոռնանք որ անիկա կուգայ մեզի մեր ցեղին բերանովը, իբրև մեր իսկ հոգիին ու մարմնին վրայ զգացուած ու փափաքուած անհրաժեշտութիւն մը։ Եւ թիւիս անոր համար է որ անիկա այնքան իրաւ է մեր Եկեղեցւոյ երգերուն մէջ։

Հայաստանեայց Եկեղեցին կը հաւատայ Եկեղեցւոյ միութեան հրաշքին, և առնով կ'ուզէ տեսնել մարդերու համագրայութեան իրագործումը։ Էջ առ էջ մեր Եկեղեցւոյ պատմութենէն, անոր պայքարի և փառքի օրերուն հետ մէկտեղ, կը յայտնուի գեղեցիկ այդ ճիշդը։ Մեր Եկեղեցին իր այդ ճիշդին մէջ եղած է անկեղծ և անշահախնդիր։ Անիկա Եկեղեցիներու միութիւնը կըմբռնէ Գրիստոսի կենդանի անձին մէջ իսկ, վեր մարդերու շինած յարանուանական սահմաններէն։ Եկեղեցին տիեզերական է։ Բոլորը իրենն են և ինքը բոլորին։ Եկեղեցիներու միութեան կոչեր կը լսուին, այդ կոչերը անկեղծ հրաւերներ չեն, անոնց ոգին ու կերպը իրենց մէջ կը թաքցնեն անուշիղ մտահոգութիւններ, որոնք իրենք պիտի չկարենան իրագործել Եկեղեցիներու միութեան երազը։ Այդ մտահոգութիւնները կը սպաննեն նոյնիսկ միութեան մտածումը, ստեղծելով տխուր նահանջ մը մտքերու և հոգիներու մէջ։ Հայաստանեայց Եկեղեցին երբեք չէ հաւատացած Եկեղեցիներու միութեան այդ կերպին։ Ան փորձած է զայն իր և ուրիշ Եկեղեցիներու պատմութեան մէջ։ Այդ փորձառութիւնը եղած է դառն և ֆիասակար, որ ծառայած է նոր բաժանումներ առաջ բերելու, միութեան ձգտող Եկեղեցւոյ ծոցին մէջ, և հետևաբար քայլ մը ետ տանելու՝ համեղաբարութեան աշխատանքը։

Մեր Եկեղեցւոյ բովանդակ պատմութիւնը եղած է անկեղծ պայքար մը այդ-օրինակ ձգտումներու գէմ։ Եւ պատիւ իբրեն, որ շարունակած է իր կեանքը, առանց այլայլումի։

Իմաստունն է մեր ցեղը, Անիկա ըրեր է փորձը բռնի ուժով, եղբայրութեան մը մէջ բերելու ինքզինքը, իրեն գրացի ժողովուրդներուն հետ, ստեղծելով Տիգրանի և Արտաշէսի աշխարհակալութիւնները։ Անիկա ստեղծեր և նւթեր է իր Ոսկեդարը, մտքի ալ ճամբաներով պատրաստելու եղբայրացման օղակը, զրացի քաղաքակրթութիւններուն հետ։ Բայց միշտ ալ տկարացեր է ու խառուեր իր այդ ճիգերուն մէջ։ Կը մնար վերջին փորձ մը, հաւատքի ճամբով, քրիստոնէական սիրոյ օղակով, եղբայրանալու փորձը։ Մենք ընդունեցինք Գրիստոնէութիւնը և հաւատացինք անոր։ Այնքան որ՝ ազգայնացուցինք զայն։ Անիկա եղաւ մեր կրօնքը, և Հայ Ազգ. Եկեղեցին։ Մեր գոյութեան ամբողջ ընթացքին կորսնցուցինք մեր աշխարհիկ իշխանութիւնը, բայց երբեք չըողուցինք մեր հաւատքը, հակառակ ամեն կերպ փորձութեան։ Պատճառը։ Վասնզի հաւատացինք որ մարդերու մէջ իսն ու ստեղծութիւնը, կը լուծուին Եկեղեցւոյ հաւատքին, Գրիստոսի սիրոյն մէջ։ Եթէ մարդիկ, Եկեղեցին իրերի մեր օրերու բաժանումներուն, պատճառը այն է որ անօժը սխալ շահագործումը ըրին այդ սիրոյն։

Հայաստանեայց Եկեղեցին իդձը ունի Եկեղեցիներու միութեան և ատով մարդերու եղբայրացման։ Բայց այդ միացման համար ուղիղ օգտագործել Սէրը. այսինքն՝ բերել ետ Եկեղեցին իր առաջին դարերու պարզութեան, պատուել յարանուանական սահմանները, և զենել զկայն իր ճշմարիտ ընդհանրականութեանը մէջ։

Այս կերպով միայն կարելի պիտի ըլլայ օղակել բաժան բաժան Եկեղեցիները, ու զենել իր յաւիտեանական ամբողջին մէջ և հետևաբար իրագործել մարդերու եղբայրութեան երազը։

Գեղեցիկ ու տիեզերական է մեր Եկեղեցւոյ իսկ ծոցէն զլիսած պաշտամանքը։

Ձի միաբանեցիկ զԵկեղեցի... աղաչեմք։

Վասնզի այն ատեն միայն «լուսեցին» պատերազմունք, դադարեցին յարձակումնք թշնամաց, անկեցիկ սէր և արդարութիւն ի յերկրի»։

ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏ